

BALKANISTICKÁ STUDIA A POČÁTKY ČESKÉ BYZANTOLOGIE¹

LUBOMÍRA HAVLÍKOVÁ

Zájem o byzantologickou tematiku a v širším kontextu i o dějiny Balkánu obecně byl v našich zemích staršího data (např. viz práce P. J. Šafaříka). Ale teprve generace historiků a archeologů tvořící zhruba v poslední čtvrtině 19. a v první polovině 20. století vnesla do výzkumu dějin balkánských zemí určitou systematickosti podloženou výsledky vlastního, nezřídka náročného terénního vědeckého výzkumu.² Spolupodílela se tím podstatnou měrou nejen na zformování balkanistiky jako samostatné vědní disciplíny, ale přispěla také k zvýšenému zájmu o dějiny byzantské říše a nepřímým tak ovlivnila počátky české byzantologie. Začátky balkanistických studií u nás jsou spojeny v první řadě se jmény badatelů jako byli Konstantin Jireček (1854–1918), Karel Škorpil (1859–1944), Jaroslav Bidlo (1868–1937) nebo František Hýbl (1875–1929).

Roku 1905 se stal Jaroslav Bidlo profesorem všeobecných dějin se zvláštním zřetelem k dějinám východní Evropy a Balkánského poloostrova pražské univerzity. Nebyl však prvním. Již roku 1884 byl jmenován profesorem pro tentýž obor³ Konstantin Jireček.⁴ Jireček se už jako docent věnoval ve svých přednáškách výkladu historických událostí i geografickým a etnografickým poměrům na Balkánském poloostrově, a to nejen v období středověku.⁵ Zkoumal historické procesy v širokém srovnávacím kontextu, neopomenuv ani vlivy římské, byzantské a turecké a přispěl cennými vědeckými

---

¹ Práce vznikla v rámci grantu GA AV ČR: IAA 0092001: „Dějiny české paleoslověnistiky a byzantologie“.

² Stranou ponecháváme práce právních historiků, kteří se věnovali studiu slovanského práva na Balkáně a vlivům byzantského práva u Slovanů, jako byli H. Jireček (1827–1909), K. Kadlec (1865–1928) nebo Th. Saturník (1888–1949).

³ Pouze místo „východní Evropy“ byli „Slované“.

⁴ K životu a dílu viz M. Kudělka, Z. Šimeček a kol., Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od roku 1760. Biograficko-bibliografický slovník, Praha 1972, s. 205–209; I. Dorovský, Konstantin Jireček. Život a dílo, Brno 1983; J. Havránek, Konstantin Jireček – první kroky historika jižních Slovanů, *Slavia* 50 (1981) 408–415; id., Konstantin Jireček na pražské univerzitě, *Slavia* 51 (1982) 372–383; M. Kudělka, Z. Šimeček, V. Štastný, R. Večerka, Česká slavistika na počátku 60. let 19. století do roku 1918, Praha: HÚ 1997 (Práce HÚ ČAV, řada A, sv. 15), s. 369–374.

⁵ M. Kudělka aj., Česká slavistika, s. 28.

výsledky zejména k poznání dějin Bulharska a Srbska.⁶ Na Jirečkově odborné profilaci se bezesporu podílel jeho učitel, profesor K. Höfler, který sám – po Jirečkově odchodu roku 1879 na významné politické a kulturní posty do Bulharska – přednášel v rámci obecných dějin historii jihovýchodní a východní Evropy: od smrti byzantského císaře Justiniána I. (565) až po nastolení osmanské nadvlády a o vývoji slovanských států od 13. století do konce středověku.⁷ Po svém návratu z Bulharska roku 1884 působil K. Jireček na filozofické fakultě v Praze, kde se věnoval bulharské tematice. Práce, které v té době vznikaly, čerpaly z pramenů a materiálů, které nashromáždil heuristickým výzkumem za svého pobytu v Bulharsku. Roku 1893 přešel Jireček jako profesor slovanské filologie a starožitností na filozofickou fakultu do Vídně. Zde pokračoval ve svých studiích jihoslovanských národů, zpracovával bohatý archivní materiál nasbíraný v dalmatských archívech a přispěl tak k rozšíření našich poznatků o úloze dalmatských měst ve středověku. Jireček publikoval a spolupracoval s řadou časopisů (*Archiv für slavische Philologie*, *Časopis Českého musea*, *Osvěta* aj.), mimo jiné také s předními byzantologickými časopisy jako byly *Byzantinische Zeitschrift* a *Byzantinisch-ungarische Jahrbücher*. Jeho dílo se natrvalo zapsalo nejen do dějin naší historiografie, ale také do dějin historiografie bulharské a srbské. Přestože působil dlouhou dobu ve Vídni a přestože jeho vztahy s pražskou univerzitou nebyly v pozdějších letech zrovna nejlepší (viz úryvek z dopisu níže), patří ke spoluzakladatelům naší balkanistiky. V žádném případě také nelze jeho jméno opomenout, probíráme-li se „prapočátky“ české byzantologie, zvláště víme-li, že se společně se zakladatelem časopisu *Byzantinische Zeitschrift* K. Krumbacherem zabýval myšlenkou projektu na vydávání řeckých listin.⁸ Na svou spolupráci s Krumbacherem a jinými badateli i na poměry na pražské akademické půdě vzpomíná Jireček ve svém dopise, který poslal 4. října

---

⁶ Bibliografie K. Jirečka viz např. M. Kudělka, Z. Šimeček a kol., *Československé práce*, s. 205–209.

⁷ M. Kudělka aj., *Česká slavistika*, s. 28–29, 391–393.

⁸ Viz studie *Plan eines Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neuen Zeit*, München 1903; cf. M. Kudělka aj., *Česká slavistika*, s. 372; na s. 373 je K. Jireček „považován za spoluzakladatele moderní byzantologie“. V Jirečkově díle nalézáme bezesporu mnoho témat, která s byzantologickými studiemi úzce souvisí, ale hovořit v těchto souvislostech a v této době o „moderní byzantologii“ se zdá poněkud předčasné. Její vznik jako moderní vědecké disciplíny souvisí až s počátkem 20. století, s obdobím první republiky a založením Slovanského ústavu. Viz L. Havlíková, *Česká byzantologie a Slovanský ústav*, *Slavia* 68 (1999) 442–451 (= *Slovanský ústav v Praze. 70 let činnosti*, Praha: Euroslavica 2000, s. 60–69); ead., *K počátkům české a slovenské byzantologie*. P. J. Šafařík – J. Bidlo – M. Weingart, in: *Česko-slovenská vzájemnost a nevzájemnost*, ed. J. Pospíšil – M. Zelenka, Brno: MU 2000, s. 140–146.

1914 z Vídně J. Bidlovi, kde mimo jiné píše: „*Za druhého pobytu v Praze, po návratu z Bulharska, neměl jsem tam štěstí. Pozoroval jsem, že stojím milostpánům na březích Vltavy v cestě a proto jsem hleděl dostati se zase ven do světa širého. Ze jsem za posledních let tak málo český psal, toho vinou je úpadek styků osobních, kdežto Krumbacher, Jagić a jiní jihoslovanští přátelé často mi nedali oddechu, jen abych jim něco napsal.*“⁹

Podobně jako K. Jireček působil v Bulharsku český archeolog Karel Škorpil.¹⁰ Jeho odborná činnost se soustředila na archeologický výzkum památek bulharsko-slovanského období. Škorpilovou zásluhou bylo prokázáno, že nejstarším sídlem bulharských vládců byla Pliska – Aboba. Svou pozornost věnoval rovněž výzkumu Preslavi – druhého hlavního města bulharských panovníků v období tzv. Prvního bulharského státu. Ač původem Čech, zasvětil celý svůj život práci v Bulharsku a je nazýván „otcem bulharské archeologie“. Svou rozsáhlou dokumentaristickou prací a publikační činností přispěl nejen k formování bulharské archeologie, ale také k rozvoji balkanistických studií. Některé jeho práce – jak to ani jinak v tomto kontextu není možné – přímo souvisí s dějinami byzantské říše. Je evidentní, že Škorpilovo dílo sehrálo při formování byzantologie významnou roli. Při hodnocení jeho díla v rámci vývoje světové byzantologie jsme pouze na vahách, zda jeho dílo patří více k počátkům české nebo bulharské byzantologie.

Založení moderní české byzantologie je spojováno se jménem Jaroslava Bidla. Ke studiu byzantologie ho přivedl jeho vědecký zájem o historii balkánských zemí. Když roku 1902 vyšel v Českém časopise historickém Bidlův článek *Studia byzantologická a Karla Krumbachera Geschichte der byzantinischen Literatur*, šlo o první pokus v naší historiografii seznámit odbornou veřejnost s byzantologií jako novým uceleným vědním oborem. K prohloubení Bidlova zájmu o byzantologická bádání přispěla též okolnost, že byl roku 1929 jmenován předsedou byzantologické komise, která vznikla v nově založeném Slovanském ústavu a která po dlouhá léta řídila československou byzantologii. Stala se zastřešující organizací nejen pro nový vědecký obor, ale také pro nový vědecký sborník (později časopis) *Byzantinoslaviaca*, který tehdy vznikl jako tiskový orgán naší nové vědní disciplíny. Z hlediska programového zaměření a koncepce československé byzantologie byl Bidlův článek *Studia byzantologická...* prací zásadní a klíčovou, nehledě na to, že Bidlo byl autorem řady dalších studií a monografií s byzantologickou

---

⁹ Archiv AV ČR, C 5 – J. Bidlo, karton 4, inv. č. 292 – korespondence s K. Jirečkem, dopis č. 4.

¹⁰ M. Kudělka, Z. Šimeček a kol., *Československé práce*, s. 456–458; M. Kudělka aj., *Česká slavistika*, s. 406–407.

tematikou.¹¹ Propojenost dějin východní Evropy a balkanistických studií s byzantologickou problematikou se projevila i v Bidlových *Dějínách Slovanstva*, kde se autor pokusil vytvořit „koncepti politicko-kulturního vývoje evropského východu na základě jednotné řeckoslovanské kultury“.¹² Dílo bylo podrobeno sžíravé kritice historika Jana Slavíka, který se domníval, „že hodně výše nad prací Bidlovou *Dějiny Slovanstva* a vůbec nade vším, co prof. Bidlo za pracovních podmínek nesrovnatelně výhodnějších napsal, stojí *Dějiny národa bulharského* od F. Hýbla“.¹³

František Hýbl,¹⁴ středoškolský profesor, byl podobně jako Bidlo žákem Jaroslava Golla a do dějin balkanistiky se zapsal několika studiiemi ze středověkých dějin, kde zkoumal souvislosti mezi vývojem slovanských národů a byzantskou civilizací. Vyvrcholením jeho odborné činnosti byly dvousvazkové již výše zmiňované *Dějiny národa bulharského* (Praha 1930), které k vydání připravil J. Slavík.

Díváme-li se na počátky naší balkanistiky v širším kontextu, je patrné, že to byl vedle paleoslovenistiky, slovanské archeologie, právní vědy, historie umění, zčásti i klasické filologie další vědní obor, který se určitou měrou spolupodílel na vzniku a na odborné profilaci české byzantologie. Podstatně k tomu přispěla zakladatelská generace prvních českých balkanistů – Konstantina Jirečka, Karla Škorpila, Františka Hýbla i Jaroslava Bidla.

---

¹¹ Např. jeho článek *Cesta Metodějova do Cařihradu* (ČMM 1916), popularizační práce *Kultura byzantská, její vznik a význam* (Praha 1917), *Konstantin VII. Porfyrogenetos* (in: P. R. Rohden – K. Stloukal, *Tvůrcové dějin 2*, Praha 1934), *Dějiny Slovanstva. Kulturní obraz Slovanstva I* (Praha 1927) nebo kapitoly o byzantské a slovanské historii v *Dějínách lidstva od pravěku k dnešku III: Základy středověku* (Praha 1937).

¹² M. Kudělka, Z. Šimeček a kol., *Československé práce*, s. 49.

¹³ J. Slavík, *Jak jde věda přes toho, kdo ji brzdí I–III*, *Národní osvobození* 1931/133, 136, 140, s. 3; id., *Slovanské studie a Bidlovy „Dějiny Slovanstva“*, *Národní osvobození* 1927/335, 342; id., *K pokusu o syntésu dějin Slovanstva*, *Slovanský přehled XX* (1928) 32–43 aj.

¹⁴ M. Kudělka, Z. Šimeček a kol., *Československé práce*, s. 179; M. Kudělka aj., *Česká slavistika*, s. 377.

